

Bodan Zsolt:

Bonfire Night. Egy angliai kalendáris szokás bemutatása.

Különös élményben lehet részük azoknak, akik november 5.-én sötétedés után sétára indulnak Angliában. Kisebb nagyobb örömtüzek, petárdák milliói által az égboltra varázsolt gyönyörű tűzijátékok látványát találhatják szinte minden helységében az országnak. Emberek sokasága nyilvános helyeken összegyűlve, mások szűkebb családi környezetben, saját kertjükben hagyományos ételeket fogyasztva ünnepelnek. A máglyák és tűzijátékok éjszakája ez a szigetországbán: bonfire night (örömtűz vagy máglya éjszaka).¹

Mit ünnepel ekkor, és hogyan Anglia népe? Erre a kérdésre kívánunk választ adni az est hagyományainak általános ismertetése, valamint az angliai kisváros ünneplésének részletesebb bemutatása által.

Általános jellemzők

Bonfire night azon kalendáris szokások sorába tartozik, melyek eredete szorosan kapcsolható egy konkrét történelmi eseményhez. Majd 400 évvel ezelőtt, 1605-ben ezen a napon tartóztatták le Guy Fawkes-t, amint éppen felrobbantani készült a parlamentet I. Jakab királlyal és a korabeli politikai elittel egyetemben. Az elbukott összeesküvést az uralkodó egyházpolitikájával elégedetlen katolikusok egy csoportja szervezte. A vezetőket a következő év januárjában kivégezték s ezt követően I. Jakab rendeletet adott ki melyben november 5.-ét a nemzeti hálaadás napjának nyilvánította, mikor is a király és a parlament megmenekülésének emlékére engedélyezett a nép ünneplése máglyák és örömtüzek gyújtásával, valamint a templomi harangok megkongatásával. Az első feljegyzett megemlékezés 1607-ben volt. A királyi rendelet, az ünneplés látványos, zajos formája mellett a századok során szentbeszéd, metszetek, festmények, sőt bábjátékok segítettek abban, hogy a "puskaporos összeesküvés" mélyen beleivódjon az angol nép kollektív emlékezetébe, s évről-évre megjelenjen egy napjainkban is elevenen élő, országosan ismert kalendáris szokásban.²

Az ünneplés formája a századok során természetesen fokozatosan alakult, változott. Az államilag elrendelt, és kontrolált megemlékezést hamar felváltották a féktelen tivornyákra emlékeztető tömegesemények, máglyákkal, tűzijátékokkal, fáklyás felvonulással, lángoló hordók görgetésével egybekötve, melyeket tűzveszélyességük miatt a városi tanácsok kitartóan próbáltak megszüntetni. Ez a törekvés a 19. századra fokozatosan eredménnyel járt, s egyre többen választották az ünneplés magán formáját családi körben, a saját kertben gyújtott tüzek mellett. A 20. század elejére ez utóbbi vált általános gyakorlattá. Ennek ellenére egyes helyeken fennmaradtak elemei a középkorra jellemző zajos utcai felvonulásoknak. Legismertebb példa erre talán az Ottery St Mary karnevál (Devon), ahol a helyiek közül sokan lángoló kátrányos hordókat visznek végig a hátukon a város utcáin ezen az estén (számos turistát csalogatva a városba ezáltal...). Az 1960-70-es évektől kezdődően a hatóságok igyekeznek visszaszorítani az ugyancsak tűzveszélyesnek ítélt privát ünnepléseket a nyilvános helyeken közösségileg, a helyi tanács vagy egyház által szervezett és ellenőrzött máglyák és tűzijátékok előtérbe helyezésével. Napjainkban mind a két gyakorlat élő a szigetországbán. Bár a szokás alapvetően Angliához kapcsolódik, érdemes megjegyezni, hogy az angol kolonizáció következtében a világ más részein is elterjedt gyakorlata az újkorban, és pl. Új-Zéland és Kanada egyes részein még napjainkban is gyújtanak tüzeket November 5.-én.³

Az örömtüzek mellett a megemlékezés évszázadok óta fontos eleme egy bábu készítése rongyokból, szalmával, újabban újságpapírral kitömve, melyet az éjszaka folyamán a máglyára helyezve megégetnek. Kezdetben ez az alak a helyi politika valamely népszerűtlen alakját vagy még inkább a pápát szimbolizálta, akit sokan a "puskaporos összeesküvés" felbujtójának tartottak, a 19. századra azonban a legtöbb helyen magát a merénylőt Guy Fawkes-t dobták a lángok közé. Néhány pontján Angliának azonban még él a "pápaégetés" gyakorlata is. Lewes-ben (Sussex) például több bonfire társaság is működik, melyek látványos felvonulás keretében a pápát kifaragó rigmusok kíséretében helyezik a babúkat a tűzre,⁴ bár itt egyúttal arra a 17 protestáns vértanúra is emlékeznek, akiket I. Mária égettetett meg a városban, 1555-ben.

Az estéhez kapcsolódóan még napjainkban is élnek hagyományos ételek. Ilyen pl. a bonfire toffe⁵, toffe apple⁶, jacket potato⁷, lancashire parkin⁸ és a sült gesztenye.

Bonfire night-ra készülődve sajátos, a gyermekek körében elterjedt kéregető szokás is él november első hetében. Az iskolások már néhány nappal ötödike előtt egy bábut készítenek (A Guy) melyet egy babakocsiba téve és tologatva fel alá az utcán, vagy egyszerűen csak a falhoz döntve egyhelyben állva, a járókelőket megszólítva pénzt kéregetnek: egy penit a Guy-nak (A penny for the Guy!). Sokszor a házakhoz is becsengetnek az adomány reményében.⁹ Az összegyűjtött pénzből rendszerint petárdákat vásárolnak az esti tűzijátékra. Ez a szokás bár széles körben ismert, napjainkban visszaszorulóban van, ami talán az 1980-as évektől felerősödő, az amerikai tömegkultúrával érkező Hallowe'en éjszakai (okt. 31.) kéregetés (Trick or treat!) közelségével is magyarázható. Mostanában már csak az emlékezetben, feljegyzésekben fennmaradt, de korábban ugyancsak a gyermekek körében élő jósló szokás volt ezen a napon a „szerencse kövek” (lucky stones). Aki tudni akarta milyen év vár rá keresett magának egy jellegzetes, könnyen felismerhető követ, amit éjszaka a tűzbe dobott. Másnap a hamu közül előkeresve, ha a kő sértetlen maradt, az jó szerencsét és egészséget jelentet a következő évre, ha nem, az balszerencsét és betegséget.

Országosan ismert számos rigmus is, melyek eredete a középkorban gyökerezik, de még napjainkban is felhangozhat a tűzek körül. A legelterjedtebb talán a következő: Please to remember the Fifth of November/ Gunpowder treason and plot/ I see no reason why gunpowder treason/ Should be ever forgot.¹⁰ Végezetül meg kell említenünk, hogy a folklór kutatók körében máig vitatott kérdés bonfire night kapcsolata a többi november eleji kalendáris népszokással (Hallowe'en night and day-okt 31-nov 1., All souls day-Nov 2, Queen Elisabet's day-nov 15). Az ünneplés elemei (máglya, fáklyás felvonulás, bábú égetése, lélek kalács stb.) sok hasonlóságot mutatnak, és vannak, akik mindebben az ősi kelta ujjév ünnep elemeinek a továbbélését látják.

Bonfire night Bawtry-ban

Bawtry egy mintegy 1500 lakosú kisváros a közép-angliai Yorkshire-ban. Története a X. századig vezethető vissza. Temploma az 1200-as évekből való. Jelentőségét az évszázadok során szerencsés földrajzi helyzete határozta meg. A Londonból induló Nagy Északi Út (Great North Road) egyik állomásaként, elágazással három nagyváros: Sheffield, York és Lincoln irányába, valamint az Idle folyó (mely kapcsolatot jelentett a tengerrel) közelségének köszönhetően a kora újkorra már, mint virágzó kereskedelemmel bíró helységet említik a források. Emellett a mezőgazdaság jelentette az alapvető jövedelemforrását az itt élőknek. A helység történetében jelentős szerepet játszott Bawtry Hall egy a XVIII. század végén épített uradalmi központ, mely jelenleg, mint egy keresztény konferenciaközpont működik, aktív szerepet vállalva a kisváros közösségi életének alakításában.

2003 novemberében bonfire night ünneplésének mind a magán, mind a közösségi formájára találhattunk példát Bawtry-ban. Az előbbi magának november 5.-ének az éjszakájára összpontosult, és leglátványosabb megnyilvánulása körülbelül este 6 órától hajnal 2 óráig különböző magánházaknál felváltva, de folyamatosan tartó tűzijáték volt. Találhattunk olyan kertet is, ahol csak egy magányosan ünneplő férfi küldte égbe a rakétákat, míg máshol több család, szomszédok összegyűlve, kisebb partit rendezve töltötték az estét. Néhányan már a megelőző napokban is rendeztek kisebb tűzijátékokat. A Községi ünneplésre a bonfire night-ot megelőző szombaton(nov. 1.) került sor, aminek legfőbb indoka az volt, hogy hétköznapi este a másnapi munka miatt lényegesen kevesebben vettek volna részt az eseményen. A Bawtry Hall által, annak kertjében biztosított tisztáson¹¹ a máglya építése már két héttel korábban megindult. A település valamennyi lakója, aki úgy érezte, van valami felesleges elégetni való holmija, fokozatosan tette nagyobbá és nagyobbá, míg megszületett a mintegy 6 méter átmérőjű és majd 5 méter magas zömében kerti hulladékból, bútorokból és papírdobozokból állított rakás.

A szervezés hivatalosan egyházi keretek között történt a település mindhárom közösségének, az Anglikán, a Metodista és az Evangéliumi Szabad Egyház (Evangelical Free Church) részvételével. A munka jelentős részét azonban az utóbbi egyház néhány aktív szervezőegységének végezte, míg az előző kettő leginkább az esemény propagálásában vállalt szerepet. A költségek fedezése a

resztvevők adományaiból történt. Az adakozás nem volt kötelező, de a szervezők családonként £5 támogatást elvártak.

Az eseménysorozat az ételek és italok osztására tervezett sátrak felállítása után este 5:30-kor kezdődött. Bawtry Hall egyik szabadba nyíló nagy termében mintegy hatvan fő (családok gyerekekkel) részvételével. Az első egy óra a "guy"-ok készítésével telt. Szülők és gyerekek vegyesen, családok összefogva vagy önállóan régi kidobásra ítélt ruhákból, újságpapírból, párnákból, léggömbökből formázták ki a kisebb-nagyobb emberfigurákat. Közben magnóból vidám, ritmusos zene töltötte be a gyermekzsivajtól már egyébként is hangos termet. Akit mindez mégsem kötött le az a gyermekcsoport nyári táborozásának vetített kepeivel foglalhatta el magát. A "guy"-ok elkészülte után a szervezők egyike beszédet mondott, amelyben azonban csak említőlegesen szerepeltek Bonfire night hagyományai vagy maga Guy Fawkes, míg a döntő rész a családok együttlétével és a közelgő karácsonnyal foglalkozott erős vallásos töltettel. Ezt követte a "guy"-ok zsúrízése mely a jelenlévők nagy örömeire tapsolással és általában minél nagyobb hangzavar keltésével történt, majd mikor mindez lezajlott az események színtere az épületen kívülre, a máglya mellé került át. A tűz meggyújtására 7 óra előtt nem sokkal került sor. Előtte azonban a gyerekek valamennyi "guy"-t a máglyára hordtak és felnőttek segítségével a tetejére helyeztek. A fellobbanó lángokat először taps és kiáltozás majd kis idő elteltével, ahogy azok egyre hatalmasabbak lettek, ámulat csend fogadta. Az emberek -akiknek a száma időközben mintegy kétszázra szaporodott- kisebb csoportokban a tűz körül beszélgetve figyelték, hogyan enyésznek el a bábok. Mintegy fél óra elteltével a szervezők hozzákezdtek az ételek és italok osztásához. A hagyományos ételek, bonfire toffee, lancashire cake mellett leek and potato soup, hot-dog, hamburger jelentette a választékot. Az italok pedig a középkori nagy mulatozásokat meghazudtolva kizárólag alkoholmentesek voltak.

Újabb félóra múltán a már enyészetnek induló tűz mellett vette kezdetét a tűzijáték. Az éjszakai égbolt felé irányítva a jelenlévők figyelmet. A mintegy húsz perces parádét csendben beszélgetve, csak időnként egy-egy nagyobb petárda látványára felhördülve nézte végig a közönség. A tűzijáték befejezése után maga az este is nagyon hamar véget ért. Kilenc óra körül már csak tizenéves fiatalok egy lelkes csapata állta körbe a hatalmas, forró parázskupacot, kezükben csillagszórókkal, tréfálkozva, énekelve, miközben a szervezők már hozzákezdtek a sátrak bontásához.

Mint az talán már az események eddigi leírásából is kiderült, az ünneplés, mely magán hordozta az Anglia szerte általánosan ismert tradicionális jellemvonásokat a szervező csoport erős egyházi kötődése, valamint a résztvevők vegyes összetétele kapcsán sajátos célok, törekvések megvalósítására is lehetőséget nyújtott kimondva vagy kimondatlanul. Az est történeti, néprajzi hagyományait kevésbé hangsúlyozva, a szervezők nem titkoltan a keresztény evangelizáció színterének tekintették az ünnepséget, ami már csak azért is megfelelőnek tűnt erre, mivel a jelenlévőknek mintegy harmada volt csak szorosabb kapcsolatban valamelyik helyi egyházzal. Ugyancsak fontos szempontot jelentett egy keresztény alternatíva nyújtása a boszorkánysággal, mágiával, ördögi erőkkel szorosan összekapcsolódó és a fiatalok körében egyre népszerűbb Hallowe'en éjszakai (okt. 31.) szórakozással szemben. Emellett a családok összefogása által egy erős, működő helyi közösség építése is a hangsúlyozott célok között szerepelt. Az ünneplésben résztvevők közül, bár a megkérdezettek mindegyike tisztában volt az est történetével és hagyományaival (a többség a Please, remember kezdetű rigmust is ismerte) mégsem ezt, hanem a közösségi létet és a szórakozást tekintették a legfontosabb motivációnak, amiért eljöttek: találkozni barátokkal, jól beszélgetni, jól enni a tűz mellett és megcsodálni a tűzijátékot, közösségben lenni, társas életet élni és szórakozni.

Összefoglalva az eddigieket elmondhatjuk, hogy a fentebb bemutatott közösségi ünneplésben megtalálható a hagyomány nyújtotta valamennyi lényeges elem: a máglya, a tűzijáték, a „guy” égetése, a tradicionális ételek, jól ismertek az est történelmi gyökerei, a hangsúly azonban eltolódik. Mindezek pusztán kellékeit szolgálják a sajátosan megfogalmazódó aktuális célnak, az emberek közösség igényének és a közösség építő szándékának. Az egyházi szervezők által kiemelt evangelizációs célok is egyúttal ebbe az irányba mutatnak. A kisváros lakói globalizálódó világunkban egy a tradíció által kínált keretet új tartalommal megtöltve találnak egymásra a harmadik évezred nyitányán. A hagyományt jelentik meg és alakítják át egyben új közösséget formálva.

[JEGYZETEK:1. További ismert elnevezések: Guy Fawkes night (Guy Fawkes éjszaka), firework night (tűzijáték éjszaka), plot night (összeesküvés éjszaka). 2. Napjainkban a média tovább erősíti ezt. November első hetében rendszeresen a riportok a TV hírműsoraiban, a témával kapcsolatban a napi sajtóban is könnyen lehet cikkeket találni pl. a The Times, Anglia egyik vezető napilapja november 5.-én címlapon foglalkozott a "puskaporos összeesküvéssel", nagyméretű képen bemutatva mi történt volna a parlamenttel és környékével, ha sikerül a merénylet. Az interneten pedig honlapok sokasága kínál adatokat az érdeklődőknek a nap történetéről, hagyományairól. 3. Ld: www.bonfire.org 4. Példaképpen a rigmusok egyike: A rope, a rope to hang the pope / A pice of cheese to toast him / a barrel of beer to drink his health / and a right good fire to roast him. Egy kötelet, egy kötelet, felakasztani a pápát / egy darab sajtot tósztul rá / egy hordó sört, inni az egészségére / és egy jó nagy tüzet megsütni. Cooper, Q.-Sullivan, P. 1995. 302. 5. Leginkább az égetett cukorhoz hasonló meleg állapotban folyékony, kihülve keményre szilárduló édesség. 6. A még forró bonfire toffe-ba egy pálcára tűzött almát mártanak, amelyen kihülve a toffe egy édes mázzá szilárdul. 7. Az esti tűzben héjában megsütött krumpli, amit félbevágva vajjal vagy sajttal fogyasztanak. Sütőben sütvé az év valamennyi szakaszában Anglia szerte közkedvelt étel. 8. Zablisztból és melaszából vajjal készített kalácsféle, mely nagyban hasonlít a mindenszentekkor (nov. 1.) a néphit szerint hagyományosan hazalátogató lelkek számára készített soul cake-hoz (lélek kalács). A hagyományos ételek receptjeit ld.: Day, B. 1998. 189. 9. Egy idős adatkozló így írja le az esetet: "Már napokkal előtte járnak. A bábut egy babakocsiba rakják, becsengetnek a hazához, és egy penit kérnek a Guy-nak, bár mostanában már egy penivel nem sokra mennének.(nevet). Én fel szoktam írni a nevüket mert a huncutabbak többször is visszajönnek, olyankor megkérdezem a nevüket és elküldöm őket." 10. Simpson, J-Roud, S. 2000. 262. Kérlek emlékezz november ötödikére/ A puskaaporos árulásra és összeesküvésre/ nem látok okot amiért a puskaaporos árulást/ valaha is el kellene felejtetni. 11. Évközben a Hall-ban és az azt körülvevő nagyméretű kertben keletkezett hulladék elégetésére rendszeresített hely.

IRODALOM: A Brief History of Bawtry Hall. Leaflet issued by Bawtry Hall. e.n.; Cooper, Quetin-Sullivan, Paul: Maypoles, Martyrs & Mayhem. 366 days of British customs, myths and eccentricities. 1995. London.; Day, Brian: A chronicle of Folk Customs. 1998. London.; Franks, Connie: Bawtry. Pictures from the past. 1990. Doncaster.; Haynes, Alan: The Gunpowder Plot. Faith in rebellion. 1994. Stroud.; Moyle, Donald: Bonfire Night. 1981. Worcester.; Simpson, Jacqueline-Roud, Steve: A Dictionary of English Folklore. 2000. Oxford.; Szanto György Tibor: Anglia története. 19... Bp.; <http://www.gunpowder-plot.org>; <http://www.bonfire.org>;